

JEZIK MEDIJA NEKADA I SADA

Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
održanoga 6. i 7. lipnja 2014. godine
na Filozofskom fakultetu u Osijeku

**Uredila
Vlasta Rišner**

Hrvatska sveučilišna naklada
Filozofski fakultet u Osijeku
Zagreb, Osijek, 2016.

Recenzenti

Anđela Frančić, Ivo Pranjković, Boris Škvorc, Sanda Lucija Udier

Uredništvo

Maja Glušac, Jadranka Mlikota, Vlasta Rišner

Izvršna urednica

Maja Glušac

Grafička priprema

Siniša Vidić

Likovna oprema

Dubravka Zglavnik Horvat

ISBN 978-953-169-321-9 (Hrvatska sveučilišna naklada d.o.o. Zagreb)

ISBN 978-953-314-083-4 (Filozofski fakultet u Osijeku)

CIP zapis dostupan je u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000917338.

Tisak knjige pomoglo je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Otisnuto u siječnju 2016.

JEZIK MEDIJA NEKADA I SADA

Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
održanoga 6. i 7. lipnja 2014. godine
na Filozofskom fakultetu u Osijeku

Hrvatska sveučilišna naklada
Filozofski fakultet u Osijeku
Zagreb, Osijek, 2015.

SADRŽAJ

<i>Riječ unaprijed</i>	7
Jadranka Mlikota <i>Sociolingvističke i filološke usputnice u časopisu Napredak (1859. – 1869.)</i>	8
Maja Glušac <i>Jezična obilježja osječke Narodne obrane</i>	24
Marina Vinaj <i>Osječki plakati – izvorišta i motrišta lokalne povijesne priče</i>	44
Ivana Knežević Križić <i>Hrvatski list kao idealan medij za proučavanje: primjer odabranih reklama tvornice Georg Schicht</i>	60
Diana Stolac <i>Formule uvjeravanja</i>	73
Anastazija Vlastelić, Nika Čunović <i>„Ženski i muški jezik“ u hrvatskim reklamama</i>	91
Irena Miloš <i>Stereotipni leksik u automobilskim oglasima</i>	108
Snežana Bosnić, Ivana Galunić, Petra Šerbedija <i>Slogani su slogani – sve ostalo su samo reklame!</i>	116
Zvonimir Glavaš <i>Podjela i raščlamba naslova na mrežnim portalima</i>	127
Vladimir Karabalić <i>O citiranju u suvremenim hrvatskim pisanim medijima</i>	148
Lana Hudeček, Milica Mihaljević <i>Navođenje u novinskome tekstu</i>	164

Maja Glušac
Filozofski fakultet u Osijeku
mglusac@ffos.hr

JEZIČNA OBILJEŽJA OSJEČKE NARODNE OBRANE

Izvorni znanstveni rad

UDK 811.163.42
070(497.5 Osijek)

U radu se opisuju jezična obilježja Narodne obrane, osječkih dnevnih novina pokrenutih 1902. godine kojima se pripisuje zasluga udaranja prvih stvarnih temelja nacionalnom pokretu u Osijeku. Kako je prijelaz 19. u 20. stoljeće obilježen smjenom jezičnih norma, na prijedložnim se izrazima vremenskoga značenja pokazuje u kojoj je mjeri *Narodna obrana*, osobito u svojim prvim godinama izlaženja, zadržala jezična obilježja zagrebačke filološke škole. Potvrđuje se to brojnim vremenskim izrazima koje vukovska jezična norma smatra obilježenima (izrazi s prijedlozima *kod, k, prema, kroz, pri* te s poprijedloženim instrumentalima), kao i neuporabom pojedinih vremenskih izraza koje hrvatski vukovci smatraju pravilnima (primjerice *od dan do dan*).

Ključne riječi: *Narodna obrana*, prijedložni izrazi, vremensko značenje

1. UVOD

Novinstvo u Osijeku započinje 1848. godine tiskanjem novina na njemačkome jeziku *Der Volksredner für Vaterland, Freiheit und Gesetz, für Kunst, Gewerbe und Wissenschaft* (*Pučki govornik za domovinu, slobodu i zakon, za umjetnost, obrt i znanost*). Prve osječke novine na hrvatskom jeziku – *Branislav* – izlaze čak trideset godina poslije, 1878. godine. Budući da je osječko novinstvo druge polovice 19. stoljeća bilo obilježeno tiskanjem novina na njemačkome jeziku, upravo je *Branislav* imao vrlo važan zadatak buđenja nacionalne svijesti Osječana: svojim se čitateljima obraćao jezikom razvijene zagrebačke filološke škole.¹ Međutim, list je izlazio nepunu godinu dana, od 1. srpnja 1878. do 5. ožujka 1879. godine, te nije uspio u namjeri osvješćivanja Osječana pripadnosti hrvatskom narodu. Zadaću koju je imao *Branislav* preuzet će početkom 20. stoljeća

¹ O slovopisnim, pravopisnim i jezičnim obilježjima zagrebačke filološke škole u *Branislavu* više u radu J. Mlikote (2011.).

Narodna obrana – prvi osječki i slavonski dnevnik na hrvatskome jeziku.¹ Ovim se radom provjerava u kojoj je mjeri jezik *Narodne obrane*, osobito u prvim godinama izlazenja, uspio izvršiti spomenutu zadaću.

2. OKOLNOSTI POKRETANJA NARODNE OBRANE

Borba za nacionalnu samosvijest te političku i kulturnu neovisnost od velikougarske ideologije obilježila je Osijek na pragu 20. stoljeća. Kao oporba tadašnjem Khuenovu režimu i u svrhu buđenja nacionalne svijesti Osijeka i Osječana nastupila je grupa Osječana pod vodstvom dr. Dragutina Neumanna, a novčano im je pomagao biskup J. J. Strossmayer. Budući da nisu imali svoje oporbeno glasilo, a bili su svjesni činjenice da uz mnoge cenzure i zabrane bez vlastite tiskare list ne bi mogao dugo opstati, odlučili su osnovati tiskaru: “U povijesti tiskarstva ovo je prvi slučaj da se jedna tiskara osniva kao dioničko društvo i da se osniva s određenom namjerom da posluži kao sredstvo za ostvarenje jednog određenog političkog programa.” (Vinaj, 1998: 26)

Osnivanjem Prve hrvatske dioničarske tiskare 16. studenoga 1902. godine izlazi prvi broj *Narodne obrane*² na osam stranica u pet tisuća primjeraka s osnovnim zadatkom jačega povezivanja Osijeka i Slavonije uz politički, gospodarski i kulturni život Hrvatske. Budući da je težila pružanju otpora germanizaciji i mađarizaciji, pripisuje joj se “zasluga udaranja prvih stvarnih temelja nacionalnom pokretu i buđenju u Osijeku” (Novak, 2005: 57). List je vrlo brzo stekao veliku popularnost i jak utjecaj na mišljenje osječkoga građanstva, pa je mnogo puta bio zaplijenjen i cenzuriran, a uslijedile su istrage i presude članovima uredništva, pa čak i zatvaranje urednika dr. Ivana Lorkovića. Nakon smrti dr. Dragutina Neumanna 1911. godine i dolaskom kraljevskoga komesara Slavka Cuvaja na osječku političku scenu *Narodna obrana* proživljava mukotrpne dane. Dana 9. rujna 1914. godine ravnateljstvo Prve hrvatske dioničarske tiskare u Osijeku mijenja ime te sljedećega dana izlaze novine pod imenom *Hrvatska obrana*. Godine

¹ Poslije *Branislava* i prije *Narodne obrane* u Osijeku su izlazile još dvoje novine na hrvatskome jeziku: *Vjestnik Županije Virovitičke*, službeno glasilo koje je izlazilo od 1892. do 1932. godine, podnaslovom se određujući kao *list za unapređenje javne uprave i društvenog života*, a u njemu su se objavljivali zakonski propisi i oglasi (1926. godine mijenja ime u *Vjesnik Osječke oblasti*, 1927. u *Službene novine Osječke oblasti*, a 1930. u *Vjesnik za prosvjetu i upravu*); te *Dan, list za politiku, narodno gospodarstvo i književnost* koji je izlazio od 5. travnja 1902. do 19. siječnja 1903. godine samo tri puta tjedno.

³ Izbor imena novomu listu prisjeća se uredništvo *Jeke od Osijeka* 1918. godine: “Palo je više predloga, gospoda mlagiji advokati zaželješe, da se zove »Hrvatska riječ«, jer da će joj biti zadaća širiti hrvatsku riječ u Osijeku, Jančiković reče, neka se zove »Hrvatska Straža«, da straža straži na Dravi; ali se tome usprotiviše Neumann i Cepelić, navodeći da »Hrvatska Riječ« već postoji u Dalmaciji, a »Hrvatska Straža« u Senju. Riječ po riječ, pa će dr. Gottschalk na jednom: ta gospodo, kako vidim, Vi želite da te novine budu bedem ovdje na Dravi protiv najezde tuginaca, pak ih nazovite »Bedem«. Neumann će i Cepelić: vrlo dobro, ali riječ je bedem tugijska, pak se odmah složije, da se zove »Narodna Obrana«, jer je riječ narodna u našem puku općenita i vrlo omiljena tako da se mađaronska narodna stranka samo stoga održala na površini, što puk, t. j. izbornici misle, da je složena od narodnih ljudi, koji po narod dobro misle i rade. I tako se svi složije, da se prozove »Narodna Obrana«.” (*Jeka od Osijeka*, 1918: 168)

1919. promjene u upravi odražavaju i promjene u političkoj koncepciji. Novi urednici postaju Ilija Jakovljević i Ivan Kampuš, pripadnici Katoličkog pokreta, a list namjenjuju samo osvjedočenim katolicima. Napuštanje dotadašnjeg smjera osječke politike i prelazak u klerikalne ruke rezultira gubljenjem čitateljstva pa *Hrvatska obrana* krajem kolovoza 1922. godine postaje tjednik, a 25. ožujka 1923. godine prestaje izlaziti. Dr. Kamilo Firingner nastavio je izdavati tjednik *Hrvatska obrana* sve do 24. lipnja 1933. godine, kada se list posve gasi.

3. JEZIČNA OBILJEŽJA NARODNE OBRANE

Cilj je ovoga rada provjeriti u kojoj je mjeri *Narodna obrana*, osobito u početnim godinama svojega izlaženja, jezičnim obilježjima nastavila jezičnu stilizaciju započetu *Branislavom*, koji se svojim čitateljima obraćao jezikom razvijene zagrebačke filološke škole. Važno je pritom napomenuti da je uredništvo *Narodne obrane* imalo širok krug suradnika iz Slavonije, Zagreba, Istre, Dalmacije, Bosne, Srijema i Zemuna, pa stoga ne čudi stilska i jezična raznolikost. Osim toga, važno je spomenuti i činjenicu da su u svojoj borbi protiv mađarizacije i germanizacije *Narodna obrana* i Prva hrvatska dioničarska tiskara ušle u Hrvatsko-srpsku koaliciju, pa bi se moglo reći da su na jezičnome planu imale dvostruko teži zadatak očuvanja hrvatskoga identiteta.

Međutim, već na prvim stranicama prvoga broja *Narodne obrane* 16. studenoga 1902. godine (u uvodniku *Narodna obrana!* i feljtonu *Kako smo primljeni* u kojima I. Lorković ocrtava opće stanje Hrvatske i Slavonije, a osobito Osijeka, u Khuenovo doba) mogu se prepoznati brojna jezična obilježja kojima ove novine, osim svojim političkim, oporbenim, programom, nastoje osječkom čitateljstvu probuditi i osvijestiti hrvatski identitet. Prepoznaje se to u brojim primjerima morfonološkoga pravopisnog načela (npr. *predplatu*, *predplatnike*, *odpremila*, *obterećuje*, *obćinski*, *obćenito*, *obćine*, *mjestne*, *izpunjao*, *izpravna*, *srdcima*, *napredka*, *raztjera*, *društvu*,...), kao i u slovopisu zagrebačke filološke škole prema kojemu se umjesto tzv. rogatoga *e* (*ě*) u dugim slogovima bilježi *ie*, a u kratkima *je* (npr. *bieli Osiek*, *cielim svietom*, *tiela*, *dielom*, *liek*, *rieč*, *donieti*, *vrieme*, *liep*, *opredielio*; *poljodjelstvo*, *čovjek*, *veleposjednikom*, *posjed*, *gdje*,...), te se na mjestu suvremenoga *đ* piše dvoslov *dj* (npr. *ladje*, *mladjemu*, *medju*, *nagadjanja*, *odredjuje*, *medjutim*, *prosudjuje*, *ugadjati*, *gradjana*).

U nastavku se rada osobita pozornost pridaje sintaktičkoj razini, tj. prijedložnim izrazima vremenskoga značenja. Propituje se njihova uporaba i odnos prema dvjema jezičnim normama, normi zagrebačke filološke škole i normi hrvatskih vukovaca. Zbog opsežnosti se ne opisuju vremenski prijedložni izrazi koji nisu sporni s normativnoga gledišta, odnosno uporaba kojih se nije mijenjala u hrvatskome jeziku. Na kraju se vremenski izrazi promatraju i u odnosu na normu suvremenoga hrvatskog jezika.

3.1. Genitivni vremenski izrazi

Genitiv je padež s kojim se slaže najveći broj prijedloga, stoga je i velik broj prijedloga vremenskoga značenja. Dok uporaba većine njih nije sporna s normativnoga stajališta, ipak se potvrđuju i oni čija je uporaba u nesuglasju s normativnim određenjima gramatičara prve polovice 20. stoljeća.

Genitivnim se izrazima s prijedlogom **od** označuje početak vremenskog tijeka, tj. vremenske granice od koje traje radnja označena glagolom, a izrazima s prijedlogom **do** završetak vremenskog tijeka, tj. vremenska granica do koje traje radnja označena glagolom. Takvi su izrazi u hrvatskome jeziku sasvim uobičajeni pa stariji gramatički opisi genitivnih vremenskih izraza s prijedlozima *od* i *do* nisu opširni (Veber, 1859: 51; 1871: 121; Maretić, 1963: 586), a normativnih ograničenja nema. Međutim, osim s genitivom T. Maretić (1963: 586) opisuje i uporabu prijedloga *od* i *do* uz akuzativ: „Prijedlog *do* stoji s akuzativom ponajviše imenice *dan*, samo u jednom primjeru s akuzativom imenice *veče*“ te navodi primjere *da mu damo vina i do veče (tj. na veče), od dan do dan nedeljicu dana*. Iako je svjestan priložnosti sveze *do veče* (navodi to i u napomeni), T. Maretić ide i korak dalje te smatra da se i prilozi *odmah* i *odavno* trebaju rastavljati u akuzativne izraze *od mah* i *od davno*. U suprotnosti je to s Brozovim pravopisnim određenjima prema kojima se sastavljeno pišu riječi „ako sastavni dijelovi, kojima se svakomu napose osjeća značenje te se i govore sami sobom, stoje samo u misli između sebe u svezi gramatičkoj, a inače nije sveza gramatički izrečena u sastavljenoj riječi (*obadvjema, dovijek, iskraj, odmah, dvaput*), budući da bi po gramatičkoj svezi, u kojoj se između sebe sastavni dijelovi, trebalo da glase spomenute riječi upravo *objema rukama, do vijeka, iz kraja, od maha, dva puta...*“ (Broz, 1893: 40–41). U *Narodnoj se obrani* potvrđuju samo prilozi *odmah* i *odavno*. Ni prvi se Maretićev primjer akuzativne uporabe prijedloga *od* i *do* (*od dan do dan*) u građi ne potvrđuje – imenica se *dan* u drugome dijelu izraza u akuzativu javlja samo uz prijedlog *na*:

Promet i trgovina u Zemunu jenjaju od dana na dan a tim pada i blagostanje žiteljstva. (NO, 1903., br. 18)

Ne rabe se ni izrazi s atribuiranom imenicom *doba*, za koje T. Maretić (1963: 188) kazuje: „ne sklanjaju se ni zamjenice *to, ono, neko* kad se koja od njih nađe s prijedlogom *do, od*, a pred imenicom *doba*“ (npr. *do to doba, od to doba, od ono doba godine, od neko doba*). Iako potvrdu akuzativnih izraza nalazimo u Akademijinu (1917-1922, VIII: 544) i Broz-Ivekovićevu rječniku (1901, I: 222), u *Narodnoj se obrani* atribut u takvim izrazima redovito sklanja:

...opisuje odnošaje Talijana i Magjara na Rieci u najnovije doba, pa navadja, što su sve Talijani stekli od onoga doba, kako se pomiriše sa Magjarima. (NO, 1902., br. 7)

Spomenuti izrazi vremenskoga značenja koje navodi Maretić nisu zaživjeli ni poslije, stoga ne pripadaju ni suvremenom hrvatskom književnom jeziku.

Genitivnim izrazima s prijedlogom *iz* označuje se potjecanje iz prethodnog vremena označenog imenicom. Takvo, ablativno, značenje imaju i izrazi u kojima se udvajaju prijedložni izrazi – genitivni izraz s prijedlogom *iz* i akuzativni izraz s prijedlogom *u* (*iz + G u + A*). Iako su genitivni vremenski izrazi s prijedlogom *iz* u hrvatskome jeziku uobičajeni, u starijoj su normativnoj literaturi slabo opisani. Dok slovniciari i rječniciari zagrebačke filološke škole ne opisuju vremensko značenje izraza *iz + G*, M. Divković (1889: 62), kao i I. Broz i F. Iveković u *Rječniku hrvatskoga jezika* (1901: 428) razlikuju dva značenja, ovisno o priložnom pitanju: prvo, vrijeme na pitanje *od kada?* (*Ako ne počnu iz djetinjstva misliti, poslije ne će moći.*); i drugo, vrijeme na pitanje *kada?* (*Često u veće plače, koji se iz jutra smijao.*). Međutim, i Divković je bio svjestan da takvi izrazi nisu uobičajeni te u napomeni navodi zamjenske izraze: *U djetinjstvu?*, *Za djetinjstva?*, *U jutru?*. Tomo Maretić (1963: 586) pak navodi samo akuzativne izraze s imenicom *dan* (*iz dan u dan* – sa značenjem *svaki dan*), uz napomenu da je takva uporaba vrlo rijetka. Akuzativni se izrazi u građi ne potvrđuju, nego su uobičajeni izrazi *iz dana u dan* (i rjeđe *s dana na dan*):

Mučno mi je danas pisati razmatranja o aktualnoj političkoj situaciji, koja iz dana u dan biva sve nejasnijom i zamršenijom. (HO, 1919., br. 189)

Negativan odnos prema genitivnim izrazima vremenskoga značenja s prijedlogom *iz* T. Maretić nastavlja i u *Jezičnom savjetniku* (1924: 24) gdje napominje da izraz *iz godine u godinu* treba zamijeniti genitivnim izrazom s prijedlozima *od* i *do* (*od godine do godine*). U promatranoj su građi izrazi *iz + G* manje učestali u odnosu na izraze *od + G*, a tomu je uzrok ovisnost o određenici, tj. o glagolima čije se osnovno leksičko značenje upotpunjuje prijedložnim izrazom, a to su glagoli koji kao dopunu traže prijedložni izraz s prijedlogom *iz*, a uporabom bez njega rečenica bi bila neovjerena (npr. *potjecati, ostati, biti*). Izrazi *iz + G* ograničeni su i izborom imenice: najčešće su to atribuirane imenice *vrijeme* i *doba* te imenice koje označuju veće vremenske odsječke (*stoljeće, vijek*) i razdoblja u čovjekovu životu (*djetinjstvo, mladost*). Razlozima se manje učestalosti izraza *iz + G* može dodati i (ne)mogućnost određenja točnog polazišta: izrazi s prijedlogom *iz* imaju uže i određenije značenje nego izrazi s prijedlogom *od* – iako se obama izrazima odnos prema prošlom vremenu ne izriče točno, nego se uglavnom iznosi širi vremenski odsječak (*od rane mladosti – iz rane mladosti*), izrazima s prijedlogom *od* izriče se vremenski manje određeno značenje. Izrazi s prijedlogom *iz* označuju podrijetlo, potjecanje radnje, uz podatak kada je radnja niknula, a izrazi s prijedlogom *od* označuju neprekinuto trajanje radnje s oznakom njezina početka. Osim toga, u izrazima s prijedlogom *iz* polazište se nalazi u *unutrašnjosti* odrednice – iako se u vremenskom smislu ne može govoriti o nečemu što bismo mogli

označiti kao *unutrašnjost vremena*. Izrazi su *iz + G* stoga lokalizacijskoga značenja u odnosu na orijentacijsko značenje³ izraza *od + G*. Građom se pak potvrđuje uporaba obaju parnoprijedložnih izraza.

Predmetom su Maretićevih normativnih promišljanja (1924: 12, 24, 179) bili i drugi parnoprijedložni izrazi, a nepravilnima smatra i izraze s prijedlozima *s – u/na* (*s dana u dan, s vremena na vrijeme*) te prednost također daje izrazima s prijedlozima *od – do/na* (*od dana do dana, od dana na dan*). Međutim, i ti se izrazi potvrđuju građom:

On s dana na dan po 30 do 50 sanduka punih jaja vozi na kolodvor... (HO, 1916., br. 151), *...s dana u dan gomilaju se viesti...* (NO, 1907, br. 2)

Slijedi opis prijedloga *kod* i *preko* koji su svojim vremenskim značenjem bili dijelom jezične norme zagrebačke filološke škole (Veber, 1859: 49, 52), dok ih hrvatski vukovci u vremenskom značenju smatraju negramatičnima. Oprimjerenja genitivnih izraza s prijedlogom *kod* kojima se označuje istodobnost nalazimo u Akademijinu rječniku (1889-1903, V: 144–148), no Maretić ih ne spominje ni u *Gramatici* (1963.) ni u *Savjetniku* (1924.) – iako je opisujući jezik slavonskih pisaca uočio da se umjesto lokativnih izraza s prijedlogom *pri* najčešće upotrebljavaju genitivni izrazi s prijedlogom *kod* (Maretić, 1910: 222). Međutim, navodi samo primjere prostornoga značenja pa se zaključuje da je vremensko značenje prijedloga *kod* negramatično. Dakle, budući da prema vukovskoj normi vremenski izrazi *kod + G* nisu prihvatljivi, njihova se izrazita učestalost u *Narodnoj obrani* može smatrati jezičnim naslijeđem zagrebačke filološke škole:

Kod glasovanja prihvaćen je predlog g. Reisnera... (NO, 1902., br. 1), *...anomalije, koje se opažaju kod vožnje na kolima.* (NO, 1902., br. 7), *...kod najnovijih izbora glasovali su za kandidate »stranke rada»...* (NO, 1910., br. 128), *Kod upisivanja sudjeluju gradski kao i provincijalni krugovi jednako živahno.* (HO, 1915., br. 124), *Kod pregovaranja u Dardi ustanovljeno je...* (HO, 1918., br. 147)

Suvremene gramatike i rječnici također normativno ograničuju vremenske izraze *kod + G* te se prednost daje lokativnim izrazima s prijedlozima *pri* i *u* (*pri/u zbrajanju*), izrazima za *vrijeme + G* i vremenskoj rečenici.

Prijedlog *preko* T. Maretić (1963: 574) određuje jednim od „običnijih prijedloga što stoje s genitivom“, ali ne oprimjeruje njegovo vremensko značenje. Unatoč tomu vremenski izrazi *preko + G*, kojima se označuje vremenska protežnost, odnosno trajanje, ipak se mogu smatrati dijelom jezične norme prve polovice

⁴ Orijetacijsko značenje imaju prijedložni izrazi u kojima se imenuje orijentacijska točka prema kojoj se određuje trenutak vršenja radnje – radnja se ne odvija u odsječku vremena obilježenog odrednicom nego izvan njega. Lokalizacijsko značenje imaju izrazi kojima se određuje trenutak vršenja radnje koji se smješta u odsječak vremena obilježen odrednicom (a ne izvan njega). (Ivić, 1955-1956: 166)

20. stoljeća – opisuju ih M. Divković (1889: 67) i J. Florschütz (1916: 219), a uobičajeni su i u *Narodnoj obrani*:

...kuhinja, koju već kroz nekoliko godina preko zime o svom trošku uzdržaje dobra i plemenita naša grofica Julija Normann Ehrenfelška. (NO, 1902., br. 7), Potrajala je preko dana pojačana artiljerijska paljba... (HO, 1918., br. 147)

Uporabu prijedloga *preko* u vremenskome značenju T. Maretić (1963: 587) određuje samo s akuzativom imenica *dan* i *noć* u primjerima *preko dan* i *preko noć*. Takvo određenje nalazimo i prije, u M. Divkovića (1889: 67), kao i u Akademijinu rječniku (1935, XI: 552). Međutim, akuzativni (popriloženi) izrazi s *preko* uz navedene imenice nisu zabilježeni u građi. Ni uporaba prijedloga *preko* u izrazima sa značenjem prekovremenosti u hrvatskome jeziku nije uobičajena te se ne potvrđuje ni promatranom građom. Takvo značenje navodi opet samo T. Maretić (1963: 587), u akuzativnom izrazu s prijedlogom *prez* (*prez dan* = *svaki drugi dan ili preskočivši jedan*).

3.1.1. Poprjedloženi instrumentali imenica

Instrumentali imenica *tijek*, *tok*, *tečaj*, *početak*, *sredina*, *polovica*, *polovina*, *kraj*, *konac*, *svršetak*, *prilika*, *prigoda* i *povod* u ovome se radu opisuju kao prijedlozi osobitost kojih je osnovno, ali i jedino značenje – vremensko. Izuzetak je prijedlog *povodom* koji uz vremensko ima i uzročno značenje. Međutim, izrazi kao što je *početkom mjeseca* u jeziku su se prve polovice 20. stoljeća opisivali kao negramatična uporaba besprijedložnoga vremenskog instrumentala (Rožić, 1913.; Maretić, 1924.; Florschütz, 1916: 237), a i kasnije gramatike nastavljaju maretićevsku tradiciju: Brabec-Hraste-Živkovićeva gramatika (1954: 227) također govori o besprijedložnom vremenskom instrumentalu, ali ga normativno ne ograničuju. Slično je i u *Jezičnom savjetniku s gramatikom* (Pavešić ur., 1971.) u kojemu se naglašuje da je takva uporaba sve češća u novije vrijeme. Međutim, primjeri iz *Narodne obrane* potvrđuju da nije riječ o „novijoj upotrebi“ (druge polovice 20. stoljeća) jer su već početkom 20. stoljeća zabilježeni mnogobrojni primjeri.

Izrazima s prijedlozima ***tijekom***, ***tokom*** i ***tečajem*** označuje se vrsta istodobnosti u kojoj se osobito naglašuje protjecanje vremena (što je obilježje i značenja tih imenica) te se izrazi određuju značenjem krozvremenosti (*protemporalnosti*). U građi se rabe sva tri prijedloga: *tokom* i *tečajem* podjednako učestalo, dok je prijedlog *tijekom* (*tekom*) vrlo slabo zastupljen:

Tečajem mjeseca listopada 1902. izgubljeni su u gradu Osieku sliedeći predmeti... (NO, 1902., br. 4), ...da se tokom ove godine otvori direktna pomorska parobrodská linija... (HO, 1931., br. 2), Dohodak sv. Otca tekom g. 1900. povećao se za 7,200.000 K... (NO, 1902., br. 11)

Unatoč učestalosti instrumentalnih oblika imenica *tečaj* i *tok* u prijedložnoj ulozi norma hrvatskih vukovaca smatra ih nepravilnima: umjesto njih preporučuje besprijedložne genitivne izraze (umjesto *tečajem čitave zime* treba *prošle zime*), prijedložne izraze (*u prošloj godini*, *uz rat*) ili priloge (umjesto *tečajem noći* treba *noću*) (Rožić, 1913: 116–117; Maretić, 1924: 153, 154).

Izrazima s prijedlogom **početkom** označuje se vrijeme koje se odnosi na početak vremenskog odsječka označenog imenicom:

...*da se početkom sljedećeg mjeseca priredi zabava...* (NO, 1907., br. 6), *Namjeravaju početkom zime stegnuti operacije na tirolskoj medji...* (HO, 1915., br. 213)

Normativna određenja hrvatskih vukovaca prednost daju izrazu *na početku* + G (Rožić, 1913: 72; Maretić, 1924: 88; Florschütz, 1916: 237).

Izrazi s prijedlozima **krajem**, **koncem** i **svršetkom** označuju vrijeme koje se odnosi na završni dio vremenskog odsječka označenog imenicom. Građa potvrđuje učestalost izraza s prijedlogom *koncem*, dok su ostala dva prijedloga slabije zastupljena:

Koncem XVI. vijeka bijahu Turci iztjerani iz današnje Slavonije. (NO, 1902., br. 3), *Koncem mjeseca travnja imala je banka 8.923103 K uložaka...* (NO, 1902., br. 8), *Prvi se troplošnjak ima izručiti krajem listopada.* (HO, 1915., br. 222)

Umjesto izraza s prijedlozima *koncem* i *krajem* jezičnom se normom hrvatskih vukovaca (Rožić, 1913: 39–40; Maretić, 1924: 43, 44) propisuje uporaba izraza *na koncu/kraju* + G, *pod konac* + G i *pri kraju* + G. Umjesto prijedloga *svršetkom* upućuje se na izraze *na svršetku* + G, *pod svršetak* + G (Rožić, 1913: 113; Florschütz, 1916: 237; Maretić, 1924: 151).

Izrazima s prijedlozima **sredinom**, **polovicom** i **polovinom**⁴ označuje se vrijeme koje se odnosi na središnji dio vremenskog odsječka označenog imeni-

⁵ U vezi su s uporabom imenica *polovicom* i *polovinom* u prijedložnoj ulozi u časopisu *Jezik* polemizirali autori *Hrvatskog jezičnog savjetnika* i Stjepan Babić (Babić, 2000: 152–155; Babić, 2001: 40; Hudeček, Mihaljević, Vukojević, 2001: 37–39). Naime, S. Babić kritizira napomene u *Savjetniku* prema kojima treba uporabno razgraničiti *polovicu* i *polovinu* ovisno o značenju imenica s kojima se upotrebljavaju: prema tomu opisu *polovica* se preporučuje uz imenice koje označuju što djeljivo – predmet (*polovica štapa*), što apstraktno (*polovica života*) ili tvar (*polovica pijeska*); *polovina* se preporučuje uz što nedjeljivo – uz imenice koje označuju uređeno brojivo mnoštvo jedinka (*polovina stanovništva*) ili vremenska razdoblja (*polovina stoljeća*). Ondje gdje nije sasvim jasno značenje imenice, autori *Savjetnika* preporučuju uporabu *polovice* (Hudeček, Mihaljević, Vukojević, 2001: 37–38). S. Babić pak upozorava na to da je sve, ovako ili onako, djeljivo te da je *polovica* u hrvatskoj leksičkoj normi dugo imala posvemašnju prednost pred *polovinom*. Potvrđuje to osječka novinska građa, ali i hrvatski književnici prve polovice 20. stoljeća.

Osim toga, autori *Savjetnika* pokazuju nedosljednosti: kako je spomenuto, u članku iz *Jezika* preporučuje se uporaba izraza *polovinom stoljeća*, dok se u *Savjetniku* (Barić i dr., 1999: 189) *polovicom* također određuje kao genitivni prijedlog vremenskog značenja te se navodi i primjer *polovicom mjeseca počinju skijaška natjecanja*.

com. Izrazi sa spomenutim prijedlozima u građi nisu učestali, a prijedlog se *polovinom* ne potvrđuje:

Polovicom prosinca izaći će prvi broj ove polumjesečne slobodne smotre... (NO, 1910., br. 279)

Umjesto spomenutih prijedloga T. Maretić (1924: 94, 141) propisuje izraze *o/u polovini* + G i *u/o sredini* + G, ali se takvi izrazi u građi ne potvrđuju.

Izrazima s prijedlozima **prilikom** i **prigodom** označuje se vrsta istodobnosti na temelju koje se jedan vremenski odsječak ili događaj povezuje s drugim. Budući da se događaj smješta u približno vrijeme označeno imenicom, značenje se izraza određuje kao posebna okovremenost koja se naziva prigodna temporalnost:

Kraljica joj je (...) prigodom krunjenja u Budimpešti podarila Jelisavin red. (HO, 1918., br. 164), ...da je tamo ranjen nar. poslanik ing. August Košutić prilikom jednog pouzdanog stranačkog sastanka ... (HO, 1924., br. 261)

Umjesto izraza *prigodom* + G preporučuju se lokativni izrazi s prijedlogom *o* (*o novoj godini, o našem vjenčanju*) (Rožić, 1913: 89; Maretić, 1924: 109). Međutim, u odnosu na izraze s prijedlozima *prigodom* i *prilikom*, lokativni izrazi sa značenjem okovremenosti u građi nisu osobito zastupljeni.

Osobitost je izraza s prijedlogom **povodom** prepletanje vremenskog i uzročnog značenja: imenica u genitivu označuje i vrijeme događanja i uzrok, tj. povod događanja. Takvo se značenje stoga u nekih jezikoslovaca naziva uzrokom povoda, odnosno uzročnom temporalnošću.⁵ Preoblake će potvrditi osnovno uzročno značenje, ali i prisutnost vremenskog značenja koje se pak točno može utvrditi pomoću konteksta.

...da je povodom svojih posjeta kod prof. Truhelke, koji je stanovao u istoj kući, vlastitim očima opetovano vidio, kako su učenici ulazili i izlazili. (HO, 1916., br. 126)

[Dok/kad je posjećivao prof. Truhelku]

Njeg. je Veličanstvo podijelilo zagrebačkom profesoru Ivanu Benigaru, povodom njegova umirovljenja viteški krst reda Franje Josipa. (HO, 1915., br. 29)

[Jer je umirovljen; zbog umirovljenja], [Prije nego što je umirovljen; pošto/nakon što je umirovljen]

⁶ Uzrok se povoda u jezikoslovnoj literaturi opisuje različito: I. Pranjković (2001: 23) uzrok povoda smatra podvrstom uzroka razloga jer je to „tzv. nedjelujući uzrok koji posljedicu ne izaziva, nego uz druge uzroke pomaže njezinoj realizaciji“; M. Kovačević (1988: 58) pak smatra da je uzrok povoda posebna vrsta uzroka jer za njegovo izricanje postoji i „kontekstualno neuvjetovan element uzročnoga odnosa povod – posljedica: povodom, u povodu“.

Jezičnom je normom hrvatskih vukovaca ograničena uporaba prijedloga *po vodom*: T. Maretić (1924: 100) preporučuje zamjenu izrazom *u povodu*. Međutim, u odnosu na poprijedložene instrumentalne oblike, normativno preporučljiv izraz *u povodu* + *G* mnogo je manje u uporabi.

Dakle, vukovskom su se jezičnom normom propisivale zamjene izraza s poprijedloženim instrumentalima različitim prijedložnim izrazima, međutim građa ipak potvrđuje znatno manju uporabu takvih izraza. Iako je učestalost uporabe poprijedloženih instrumentala manja početkom 20. stoljeća u odnosu na sredinu stoljeća, a osobito u odnosu na suvremeni jezik, tomu treba dodati i sljedeće: zamjenom drugim izrazima gubi se značenjska osobitost koju sadrži poprijedloženi instrumental – riječ je o dinamičnosti instrumentala.

3.2. Dativni vremenski izrazi

Izrazima s prijedlogom *k* označuje se vrijeme koje se kreće, približuje vremenu označenom imenicom. Takvi se izrazi stoga određuju značenjem opće usmjerenosti kao podvrstom usmjerene temporalnosti (Pranjković, 2001: 16). Prijedlog je *k* s vremenom smanjivao područje svoje uporabe,⁶ a potvrđuje se to i opisom izraza vremenskog značenja: normativno i uporabno. Dok su vremenski izrazi *k* + *D* uobičajeni u jeziku 19. stoljeća (Babukić, 1954: 392; Veber, 1859: 54), u gramatikama objavljenim od početka 20. stoljeća pristup im je dvojak – navode se uz napomenu o smanjenoj učestalosti (u Maretića, 1963: 581; a od suvremenih gramatičara u Silića i Pranjkovića, 2005: 221) ili se uopće ne opisuju (Pavešić ur., 1971.; Raguž, 1997.; Težak, Babić, 2005.). Potvrđuje to i građa jer su takvi primjeri iznimni. Stoga je zanimljivost pronađenoga primjera to što se pojavljuje baš u naslovu, najuočljivijem dijelu novinskog članka:

*Čestitaju k Novoj godini svim svojim prijateljima i znancima... (NO, 1904., br. 2)*⁷

Sužavanje značenja, (ne)obveznost uporabe, (ne)mogućnost zamjene prijedlogom *prema* i drugim (genitivnim i akuzativnim) prijedlozima obilježja su prijedloga *k* u suvremenome hrvatskom jeziku.⁸ Navedena se obilježja mogu

⁷ Izrazi su s prijedlogom *k* u ranijim razdobljima hrvatskoga jezika imali znatno više značenja i mogućnosti uporabe: izricao se primatelj (*reče k nemu*), potpuno približavanje tijela predmetu uz dodir tijela i predmeta (uz glagol ili glagolsku imenicu s predmetkom *pri-*; *pribiti ka križu*) te krajnja granica do koje je dosegala glagolska radnja (umjesto *do* + *G*, npr. *...te ga sada k obali, a sada od obale prenaša*). Izrazi *k* + *D* bili su i dopuna glagolima vjerovanja (*ljudi vjerujući ka komu/čemu*), a u staroslavenskom su jeziku mogli zamijeniti i značenje suvremenoga genitivnog izraza s prijedlogom *protiv* (*iže sōgrēšišę kō tebě*). (Rišner, 2006: 100–104)

⁸ U *Narodnoj* su se *obrani* naslovi isticali deblje otisnutim slovima, a pisali su se dvojako: kao rečenica iza koje je redovito stajala točka (što je bilo propisano i pravopisom) ili kao deblje otisnut početak rečenice (kako je u navedenom primjeru).

⁹ O obilježjima uporabe prijedloga *k* i *prema* u hrvatskome jeziku više u: Rišner (2001: 92–131; 2006: 99–117).

primijeniti i na opis vremenskih izraza s prijedlogom *k* početkom 20. stoljeća. Sužavanje se značenja prijedloga *k* prepoznaje u opisima vremenskog značenja toga prijedloga u Akademijinu rječniku (1892-1897, IV: 707): osim približavanja vremena („*kad se približuje ono vrijeme*“), navode se još dva podznačenja: okovremenost („*oko onoga vremena*“) i unutarvremenost („*u ono vrijeme*“). Podznačenja su to koja se ne potvrđuju građom.

O zamjenjivosti se prijedloga *k* prijedlogom *prema*⁹ može zaključiti već iz Babukićevih primjera (1854: 392): *K jeseni odlaze od nas lastavice, a k proljetju opet dolaze.*; *Prama proljetju biva ugodnie vrēme, nego prama jeseni.* Međutim, u navedenom primjeru iz *Narodne obrane* umjesto prijedložnog izraza bio bi običniji izravni objekt uz glagol *čestitati*, osobito u suvremenom jeziku (*čestitaju Novu godinu*), uz promijenjenu sintaktičku ulogu (umjesto priložne oznake izraz je u objektnoj ulozi). Osim akuzativne rekcije, glagol *čestitati* ima i dativnu rekciju (*čestitati komu*), a može vezati i lokativni izraz s prijedlogom *na* (*čestitati na čemu*).

Iako je zbog male obavijesnosti prijedlog *k* neobvezan (uz glagole kretanja), u izrazima vremenskog značenja umjesto prijedložnog se dativa ne može upotrijebiti besprijedložni jer bi se time dobile sintaktički neovjerene rečenice (**jeseni odlaze od nas lastavice, a proljetju opet dolaze*; **Uskērsu vratiti će se vojaci okući, *čestitaju Novoj godini*). Tako se dosadašnjim tumačenjima mogućnosti ispuštanja prijedloga *k*¹⁰ može pripisati još jedan – značenjski: u izrazima vremenskoga značenja *k* nije ispuštivo.

Dativni su izrazi s prijedlogom *k* u atributnoj ulozi dijelom jezične norme druge polovice 19. stoljeća (Veber, 1859: 54). Dokazom zamjenjivosti i istoznačnosti prijedloga *k* i *prema* u atributnoj ulozi Veberov je primjer s istom imenicom, *ljubav: Ja ovo činim samo iz ljubavi k našem narodnomu jeziku.*; *Taj*

¹⁰ Prijedlozi *k* i *prema* zamjenjivi su (uz glagole kretanja) u izrazima kojima se izriče smjer kretanja bez stizanja na cilj. Međutim, značenje je prijedloga *k* šire od značenja prijedloga *prema* pa se *k* ne može uvijek zamijeniti s *prema*: kada se izrazom *k* + *D* izriče kretanje sa sigurnošću stizanja na cilj, prijedlog se *k* ne može zamijeniti prijedlogom *prema* jer se izrazom s *prema* iskazuje usmjerenost određenom cilju, ali ne i izravan dodir. O tome više u: Rišner (2006: 105).

¹¹ Ispuštanje prijedloga *k* ovisi o njegovoj smanjenoj obavijesnosti, o vrsti riječi koja mu prethodi ili ga slijedi (češća je uporaba prijedloga *k* ako je u dativu naglašeni oblik osobne zamjenice nego imenica) te o značenju glagola ili glagolske imenice u ulozi određenice (prijedlog se *k* češće upotrebljava ako se određenicom izriče početak konkretnoga kretanja, npr. glagol *krenuti*). Osim toga, prijedlog je *k* „opterećen“ unutarnjim razlikovnim obilježjem zvučnosti (bezvučnosti) pa ako se nađe kao bezvučan suglasnik ispred riječi koje počinju zvučnim suglasnikom, na fonetskoj razini (u govoru) izaziva jednačenje po zvučnosti. (Rišner, 2006: 99–117)

Zamjenjivanje prijedložnih dativnih izraza besprijedložnima prema mišljenju M. Ivić (1983: 207–208; 1957.) ovisi o predmetku (i značenju) glagola – uz glagole s predmetkom *pri-* koji označuju približavanje lokalizatora objektu lokalizacije može biti besprijedložni dativni izraz; uz glagole bez predmetka *pri-* mora biti prijedložni izraz s prijedlogom *k*. Prema mišljenju A. Belića (1959.) uporaba je prijedloga *k* neobvezna te govornik sam odlučuje hoće li ga upotrijebiti ili ne. Takva mišljenja odbacuje V. Rišner (2001., 2006: 99–117) dokazujući suprotno na primjerima iz djela slavonskih književnika od 18. do 20. stoljeća. Potvrđuju to i vremenski izrazi.

plati glavom svoju ljubav prama redu. (Veber, 1859: 54-55) Govoreći o prijedlogu *k* kao dopuni imenicama, i T. Maretić (1963: 582) navodi primjer sličan Veberovu: *iz ljubavi k našem narodnom jeziku.* S vremenom se prijedlog *k* u tom položaju zamjenjuje prijedlogom *prema*.¹¹ Međutim, primjer iz građe (*čestitke k Novoj godini*) s prijedlogom bi *prema* bio neprihvatljiv (**čestitke prema Novoj godini*), a običnije bi bilo upotrijebiti akuzativ s prijedlogom *za* (*čestitke za Novu godinu*) ili genitiv s prijedlozima *prigodom* i *povodom* (*čestitke prigodom/povodom Nove godine*). Zaključiti se može da se smanjenje uporabe vremenskih izraza *k + D* odražava na povećanje uporabe genitivnih i akuzativnih izraza.

U slovnica se druge polovice 19. stoljeća prijedlog *prema* određuje dativnim prijedlogom što se utvrđuje formalnim kriterijima – dativni i lokativni nastavak u jednini zamjeničko-pridjevne sklonidbe razlikuju se završnim samoglasnikom (današnjim naveskom): dativno je *u* obvezan dio nastavka (*-emu, -omu*), a lokativ jednine bez završnoga je samoglasnika (*-em, -om*) (Babukić, 1854: 209; Mažuranić, 1859: 51; Veber, 1871: 47). Osim toga, potvrđuje se to i množinskim oblicima jer dativni i lokativni množinski nastavci nisu bili izjednačeni. Slijedeći normu zagrebačke filološke škole, u dvjema se suvremenim gramatikama *prema* određuje kao dativni prijedlog (Ham, 2002: 100; Silić, Pranjković, 2005: 221, 243), a takav je opis i u gramatici J. Hamma (1967: 59).

Izjednačivanjem množinskih nastavaka vukovskom jezičnom normom gubi se i razlikovnost dativa i lokativa. Slijedeći Đ. Daničića, T. Maretić određuje da se prijedlog *prema* slaže samo s lokativom, a kriterijem razlikovanja dvaju padeža, dativa i lokativa, uzima naglasak:¹² „samo za prijedlog *prema* mogao bi ko misliti da se slaže s dativom, ali i on se slaže s lokativom, kako dokazuje akcent: *prema glavi, prema zemlji*, a da se slaže s dativom, bilo bi *prèma glavi, prèma zemlji*.“ (Maretić, 1963: 591) Jezični je utjecaj hrvatskih vukovaca ostavio traga i u suvremenom jeziku – većina je gramatičara 20. stoljeća nasljedovala Maretićev opis prijedloga *prema* kao izričito lokativnog prijedloga (Brabec, Hraste, Živković, 1954: 225; Pavešić ur., 1971: 386; Težak, Babić, 2005: 162, Barić i dr., 1997: 279). Nekoliko je pak gramatika u kojima se *prema* određuje i

¹² Ako su dativni izrazi s prijedlogom *k* nedimenzionalna značenja, a određena im je apstraktna imenica, u suvremenom se jeziku *k* zamjenjuje s *prema* (*ljubav k narodu – ljubav prema narodu*); upotrijebe li se imenice koje u svome značenju imaju sem kretanja, prihvatljivi su izrazi s obama prijedlozima (*put k/prema nebu, trčanje k/prema cilju*) (Rišner, 2006: 106).

¹³ U Akademijinu rječniku sam Maretić sumnja u vezu prijedloga *prema* (*pram, prama*) samo s lokativom te navodi da od naglasne razlike „nema pomoći jer je naši pisci nijesu bilježili nikad, kako je ne bilježe ni danas, pa se ne može znati je li dat. ili je lok. kad gdje najdemo zapisano *pram (prama) vodi*.“ (Rječnik JAZU, XI, 1935: 361) Unatoč tomu, Maretić ne odustaje od naglasnoga kriterija pri razlikovanju dativa i lokativa. U suvremenom je hrvatskom jeziku prisutna težnja za naglasnim izjednačenjem dativa i lokativa (usp. Ham, 1995: 103–106).

kao dativni i kao lokativni prijedlog (Benešić, 1939: 174–175; Babić i dr., 1991: 729; Raguž, 1997: 138, 151, 152). Razlikovnim se kriterijima uzimaju značenja prijedložnih izraza te mogućnosti zamjene drugim prijedlozima – dativnim *k* ili lokativnim *po*.

Značenjski je kriterij osnova razlikovanja dativnih i lokativnih izraza s prijedlogom *prema* i stranim jezikoslovcima: M. Stevanović (1961–62: 321) prijedlog *prema* pribraja dativnim ili lokativnim prijedlozima ovisno o „značenju upravnoga glagola“; M. Ivić (1957–58: 153) dativnima određuje izraze s prijedlogom *prema* koji znače usmjeravanje, a time se obuhvaća i približavanje u prostoru (*ide ka nečemu, prema nekome*) i zauzimanje položaja u smjeru nekoga ili nečega (*okrenuo se prema meni*); T. Batistić (1972: 10) naglašuje da se razlikovna obilježja kojima se određuje pripadnost dativnim ili lokativnim izrazima nalaze u njihovom neposrednom rečeničnom okruženju.

Opis će izraza vremenskoga značenja pokušati dokazati pripadnost prijedloga *prema* dativnim prijedlozima. Vremenski izrazi s prijedlogom *prema* značenjski su jednaki izrazima s prijedlogom *k*: određuju se značenjem opće usmjerenosti kao podvrstom usmjerene temporalnosti (Pranjković, 2001: 16). U promatranoj su građi takvi izrazi malobrojni:

Čini se, da će se sabor sazvati prema koncu ovoga mjeseca... (NO, 1902., br. 2)

Uzme li se u obzir da dativ pretpostavlja kretanje, a lokativ mirovanje, izrazi s prijedlogom *prema* moraju se promatrati kao dativni jer je vrijeme nešto čemu je kretanje svojstveno (izrazom *prema proljeću* označeno je vrijeme koje se približava vremenu kalendarski određenom kao početak proljeća). Međutim, dativni izrazi ne moraju uvijek pretpostavljati kretanje,¹³ pa se tako i izrazi vremenskoga značenja kao obvezne dopune mogu javljati s glagolom *biti* (*Bilo je već prema koncu godine, kad je naš Janko počeo ozbiljnim postajati. Hrvatska lipa, 1875, br. 1*).

Nadalje, izrazi s prijedlogom *prema* zamjenjivi su izrazima s dativnim prijedlogom *k* (*prema proljeću – k proljeću, prema koncu ovoga mjeseca – ka koncu ovoga mjeseca*); potvrđuje se to već Babukićevim primjerima (1854: 392). Zamjena prijedloga *prema* lokativnim prijedlozima nije moguća bez značenjskih ograničenja. Iako se u gramatičkim opisima kao dokaz pripadnosti prijedloga *prema* lokativnim prijedlozima najčešće napominje zamjena lokativnim prijedlogom

¹³ V. Rišner (2001: 113) potvrđuje da su se dativni izrazi rabili i uz stativne glagole u književnim djelima slavonskih pisaca od 18. do 20. stoljeća. Prijedlog se *prema* uz glagole mirovanja oprimjeruje rečenicama iz razgovornoga jezika u gramatici J. Silića i I. Pranjkovića (2005: 222), uz napomenu da je takva uporaba rijetka.

po,¹⁴ u izrazima vremenskoga značenja to nije moguće (**po proljeću*, **po kraju ovoga mjeseca*). Prijedlogom se *po* u lokativnim izrazima izriču dva vremenska značenja: prvo je vremensko značenje koje se isprepleće s prostornim (prostorna temporalnost), a drugo je poslijevremenost – nijedno nije istoznačno izrazima s prijedlogom *prema* kojim se označuje približavanje vremenu označenom imenicom.

Prijedlog se prema ne može zamijeniti ni drugim lokativnim prijedlozima: prijedlogom *u* izriče se unutarvremenost (*u proljeću*, **u kraju ovoga mjeseca*); prijedlogom *na* izriče se prostorna temporalnost (*na kraju mjeseca*, **na proljeću*); prijedlozima *o* i *pri* izriče se vremenska približnost, ali je obilježje lokativnih izraza mirovanje, statičnost (*pri kraju mjeseca*, **pri proljeću*; *o proljeću*, **o kraju mjeseca*).

Dakle, budući da su u *Narodnoj obrani* prijedložni izrazi s prijedlogom *prema* vremenskoga značenja malobrojni, ne potvrđuje se ni jedan primjer uporabe dativnog i/ili lokativnog nastavka u jednini zamjeničko-pridjevne sklonidbe koji bi se razlikovali završnim samoglasnikom (današnjim naveskom) – što bi bio oblični pokazatelj pripadnosti određenom padežu. Međutim, opisane činjenice – značenje vremena koje se kreće, približuje vremenu označenom imenicom, zamjenjivost dativnim prijedlogom *k* i ograničenosti zamjene lokativnim prijedlozima – svjedoče o tome da prijedlog *prema* treba opisivati kao dativni prijedlog i kada je riječ o izrazima vremenskoga značenja.

3.3. Akuzativni vremenski izrazi

Izrazima s prijedlogom *kroz* označuje se vrsta istodobnosti kojom se osobito ističe protjecanje vremena. Takvi su izrazi jezično naslijeđe norme zagrebačke filološke škole (Veber, 1859: 55) te se u *Narodnoj obrani* često rabe:

...*da je ona kroz vjekove bila i glavna reprezentantica hrvatskoga naroda...* (NO, 1902., br. 52), *U njem je bio kroz mjesec belgijski generalni stožer.* (HO, 1915., br. 103), *Kroz dan su došli vojnici, koji sada potpuno vladaju situacijom.* (HO, 1916., br. 95)

¹⁴ D. Raguž (1997: 152) navodi primjere lokativnih izraza sa značenjem kriterija (*svakome prema zaslugama/prema radu; osuđen prema zakonu...*; *prema tome, on je...*) u kojima je *prema* zamjenjivo s *po*.

Zamjenu dvaju prijedloga navode i autori *Hrvatskog jezičnog savjetnika*, ali opisuju i zamjenska ograničenja: "Prijedlog *po* kao oznaku kriterija moguće je zamijeniti prijedlogom *prema*: *Po izrazu njezina lica dalo se naslutiti da je preplašena = prema izrazu njezina lica...* Međutim, to ne vrijedi za one konstrukcije u kojima se govori o podrijetlu: *Po ocu je Talijan, po majci Hrvat* (a ne **prema ocu/prema majci...*)" (Barić i dr., 1999: 188)

J. Silić i I. Pranjaković (2005: 232) zamjenu prijedloga *po* prijedlogom *prema* pri izricanju odnosa ("ticanja") drže normativno nepreporučljivom (*Svi će dobiti po zaslugi. – Svi će dobiti prema zaslugi.*).

I. Palić (2007: 129) mogućnost zamjene dvaju prijedloga određuje prema trima kriterijima: 1.) stupanj frazeologiziranosti (prijedlog *po* u djelomično ili potpuno frazeologiziranom lokativnom izrazu nije moguće zamijeniti prijedlogom *prema*); 2.) značenje (prijedlog *po* zamjenjiv je prijedlogom *prema* u izrazima pravoga načinskoga značenja, dok u prijedložnim izrazima uzročnoga značenja (shvaćenim znatno šire no što je uobičajeno) *po* nije zamjenjivo s *prema*; i 3.) stil (prijedlog *prema* vezuje se uz znanstveni i administrativni stil).

Unatoč učestaloj uporabi izraza *kroz + A*, kao i potvrdama u Akademijinu rječniku, T. Maretić (1924: 46) prijedlog *kroz* u vremenskom značenju smatra nepravilnim i preporučuje uporabu izraza *preko + A* (*preko dan, preko noć*). Takvi se pak izrazi ne potvrđuju u građi. Hrvatski su vukovci ograničavali uporabu izraza *kroz + A* i u izrazima vremenske mjere: T. Maretić (1963: 588) napominje da se prijedlog *kroz* rijetko upotrebljava u tome značenju, dok u *Jezičnome savjetniku* ide i korak dalje te kazuje da prijedlog *kroz* „ne valja uzimati za vrijeme, na pr. trudaahu se oko toga kroz pet godina.“ (Maretić, 1924: 46) Iako se u Akademijinu rječniku (1889-1903, V: 623) navode takvi primjeri (*kroz jednu jesen, kroz pet stotina godina*), T. Maretić ispravno smatra besprijedložne akuzativne izraze. U građi su i izrazi vremenske mjere s prijedlogom *kroz* uobičajeni:

...*odredio je topli objed u pučkoj kuhinji davati kroz cijelu zimu.* (NO, 1910., br. 257), *Što sva hrvatska opozicija nije mogla kroz nekoliko godina postići – postigao je...* (NO, 1902., br. 4)

U suvremenom je jeziku uporaba izraza *kroz + A* normativno prihvatljiva samo s imenicama koje označuju dulje razdoblje (*kroz stoljeća/život/srednji vijek; kroz godinu/mjesec*) te s imenicama *dan* i *noć*. Međutim, ima i mišljenja istovjetnih Maretićevu prema kojima prijedlog *kroz* treba potpuno izbjegavati u izrazima vremenskoga značenja: „Ne treba: *kroz cijelu godinu / kroz dva dana/ kroz jutro*. Prijedlog *kroz* tada ili izostavljamo: *cijele godine, cijelo jutro* ili taj odnos izričemo drugim prijedlozima – u posljednje doba obljubljenim *tijekom* ili prijedlozima *za, preko, u: tijekom cijele godine, preko cijele godine, za dva dana, preko jutra, u jutro (ujutro), za jutro*.“ (Dulčić ur., 1997: 370) Ograničuje se i uporaba prijedloga *kroz* u izrazima vremenske mjere koja se smatra regionalnom i obilježjem razgovornoga jezika (Raguž, 1997: 140). O ograničenju uporabe prijedloga *kroz* I. Pranjković (2001: 106) suprotnoga je mišljenja: „Mislim da je i takvo ograničavanje problematično, pogotovo u situacijama u kojim se želi naglasiti vremenska protežnost. Prijedlogom *kroz* naime naglašuje se bilo prostorna bilo vremenska protežnost pa se po tome primjeri tipa *Vidjet ćemo se kroz tri mjeseca* razlikuju ili bar mogu razlikovati od primjera tipa *vidjet ćemo se za tri mjeseca* koji se preporučuju umjesto njih.“ Takvo se mišljenje dakle temelji na značenjskoj nijansi koju prijedlog *kroz* ima u izrazima sa značenjem *krozvremenosti*, a koja se dijelom zadržava i u izrazima vremenske mjere. Ipak, u izrazima u kojima se ističe vremenska mjera prijedlog se *kroz* preporučuje zamijeniti prijedlogom *za* (Silić, Pranjković, 2005: 224).

Izrazima s prijedlogom *u* označuje se vrijeme događanja koje se smješta unutar vremenskog odsječka označenog imenicom te se izrazi određuju značenjem unutarvremenosti (*intratemporalnosti*). Nesklad propisane vukovske norme i uporabe u *Narodnoj obrani* nalazimo u izrazima u kojima dolaze imena godišnjih doba: prema gramatičkim opisima hrvatskih vukovaca (Divković, 1889: 74;

Florschütz, 1916: 231) imena godišnjih doba upotrebljavaju se s akuzativom, dok građa potvrđuje i učestalu uporabu lokativa:

...*da se na berlinskom dvoru očekuje u proljeće posjet kralja Siama.* (NO, 1907., br. 2), *U jesen se ima sastati velika narodna skupština...* (NO, 1910., br. 128),
 ...*kako su poprečno u ljetu ove godine običajne bile.* (HO, 1915., br. 236), ...*da je bugarski car Ferdinand u proljeću 1914. doprinio, da se zapali evropski rat.* (HO, 1919., br. 154)

Zanimljivo je pak da normativnih ograničenja nema kada je riječ o imenicama koje označuju dijelove dana – njihova je uporaba dopuštena i u lokativu i u akuzativu (*u jutro, u jutru*) (Florschütz, 1916: 231, 234). Dok je u suvremenom jeziku uobičajeno da se te imenice upotrebljavaju u akuzativnim izrazima, normativnih ograničenja u ranijim gramatičkim opisima nije bilo pa je već i u Veberovu (1859: 66, 67) opisu prijedloga *u* razvidno miješanje semantičkih polja dvaju padeža, akuzativa i lokativa, pri iskazivanju vremena (*U jutro ga pustiše muke., Do pet urah u jutru nebijaše se ništa na njem promjenilo.*).

3.4. Lokativni vremenski izrazi

Izrazi s prijedlogom *pri* označuju okovremenost, tj. prigodnu temporalnost. U opisu se prijedloga *pri* u Akademijinu rječniku (1935: XI, 829) uz Slavoniju veže slaba učestalost: „Prijedlog se *pri* nalazi od najstarijih vremena, a ima mu potvrda iz svih zemaļa naroda našega, samo ih je iz Slavonije vrlo malo, a i u naše vrijeme slabo se nalazi u Slavoniji; Ivšić rad. jug. ak. 197, str. 117 donosi potvrda samo iz nekoliko slavonskih sela.“ Isto navodi T. Maretić i prije, opisujući jezik slavonskih pisaca, ne navodeći pritom nijedan primjer vremenskoga značenja: „Prijedlog *pri* sasma se rijetko nalazi; (...) Mjesto *pri* ponajviše se uzima kod.“ (Maretić, 1910: 222) Sukladno tomu, ni u svojoj gramatici T. Maretić (1963: 592) ne navodi vremensko značenje toga prijedloga. Tvrdnje o smanjenoj učestalosti potvrđuju i novija istraživanja o jeziku slavonskih pisaca: „(...) *pri* se u pisaca osamnaestoga stoljeća nalazi vrlo rijetko, a uporaba je u pisaca s početka ovoga, dvadesetoga stoljeća, uska, podudarna onoj u suvremenom jeziku.“ (Rišner, 2001: 156) Međutim, podatci o slaboj učestalosti uporabe prijedloga *pri* u književnim djelima u suprotnosti su s rezultatima dobivenim proučavanjem vremenskih izraza u osječkoj *Narodnoj obrani*, u kojoj se potvrđuje vrlo učestala uporaba vremenskih izraza s prijedlogom *pri*:

...*da bi se pri vodjenju gospodarstvene politike morala sačuvati samostalnost Ugarske.* (HO, 1915., br. 179), ...*koju Hrvati pri izborima u Hrvatskoj imadu da osjete.* (NO, 1912., br. 1)

Vremenski izrazi s prijedlogom *pri* s vremenom su smanjivali mogućnosti izbora odrednica. Primjeri iz Akademijina rječnika (1935: XI, 831) pokazuju da

su u 13. i 14. stoljeću to mogla biti i osobna imena: *Što im je bil6 zakon6 pri caru Stefanu*. Takvi su izrazi zamijenjeni genitivnim izrazima s prijedlogom *za* (*za cara Stefana*) ili izrazima *za/ u vrijeme + G* (*za/u vrijeme cara Stefana*). Nadalje, ni imenice se vremenskoga značenja ne upotrebljavaju s prijedlogom *pri*, a o ne-uobičajenosti takve uporabe svjedoče tek dva primjera navedena u Akademijinu rječniku (1935: XI, 831), oba iz starije građe (*Veće mi si, hrabre, sladak nego slatki san pri zori, Svoju milu majku pri samom smrtnom času drugu i učeniku svojemu Joanu preporučujući*), kao i primjer iz *Hrvatske obrane*:

...već smo javili, da se nalazi pri zadnjim časovima istarski rodoljub profesor Matko Mandić... (HO, 1915., br. 103)

Budući da prema vukovskoj normi takvi vremenski izrazi nisu prihvatljivi, njihova se izrazita učestalost u *Narodnoj obrani* može smatrati jezičnim naslijeđem zagrebačke filološke škole, ali i obilježjem publicističkoga stila s početka prošloga stoljeća.

4. ZAKLJUČNO

Narodna je obrana svojim oporbenim programom ispunjavala zacrtanu zadaću povezivanja Osijeka i Slavonije uz politički, gospodarski i kulturni život Hrvatske, a prijedložni su vremenski izrazi potvrdili da se to dosljedno činilo i na jezičnome planu. Brojni vremenski izrazi koji se potvrđuju na stranicama *Narodne obrane*, kao i u slovničarskim opisima zagrebačke filološke škole, potvrđuju nastojanja da se ove novine i svojim jezičnim izrazom očuvaju i njeguju upravo hrvatski identitet. Prepoznaje se to u vremenskim izrazima *kod + G*, *k + D*, *prema + D*, *kroz + A* i *pri + L* koji se vukovskom jezičnom normom smatraju nepravilnima. Odstupanja od vukovske jezične norme osobito potvrđuju instrumentali imenica kao što su *početak*, *kraj*, *prilika* i dr., koje su vukovci u prijedložnoj ulozi opisivali kao besprijedložne vremenske instrumentale i takvu uporabu smatrali nepravilnom. Iako su se propisivale zamjene različitim izrazima, građa ipak potvrđuje mnogo češću uporabu poprijedloženih instrumentala. Pogled u književna djela objavljena u prvoj polovici 20. st. također potvrđuje poprijedložene instrumentale, ali u mnogo manjem broju. Zaključiti se može, iako je riječ o kršenju onodobne vukovske norme, da je uporaba poprijedloženih instrumentala, osobito *tečajem* i *tokom*, obilježje novinskog jezika. Osim toga, na stranicama se *Narodne obrane* ne mogu pronaći vremenski izrazi koji su neuobičajeni u hrvatskome jeziku, a koje Maretić propisuje (*do večje, od/do to/ono/neko doba, od dan do dan, iz dan u dan*).

Usporedba spomenutih vremenskih izraza s opisima u suvremenim gramatikama pokazuje kako je jezični razvoj išao u trima smjerovima: izrazi s prijedlogom *pri* i *prema*, kao i poprijedloženi instrumentali, normativno su prihvatljivi i u suvremenom jeziku, normativnost je izraza s prijedlogom *kroz* u suvremenom

jeziku ograničena na izraze s imenicama koje označuju dulje razdoblje (*kroz stoljeća/život/srednji vijek; kroz godinu/mjesec*) te s imenicama *dan* i *noć*; izrazi s prijedlogom *kod* u suvremenom su jeziku neprihvatljivi te se preporučuju lokativni izrazi s prijedlozima *pri* i *u* (*pri/u zbrajanju*), izrazi *za vrijeme* + G i vremenska rečenica.

LITERATURA

- Babić, Stjepan, 2000. „Polovica“ ili „polovina“ kao pitanje?. *Jezik*. 47/4: 152–155.
- Babić, Stjepan, 2001. Još malo o *polovici* i *polovini*. *Jezik*. 48/1: 40.
- Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko, 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU, Globus.
- Babukić, Vjekoslav, 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb: Bèrztiskom nar. tiskarnice Dra. Lj. Gaja.
- Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija, ²1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija; Hudeček, Lana; Koharović, Nebojša; Lončarić, Mijo; Lukenda, Marko; Mamić, Mile; Mihajević, Milica; Šarić, Ljiljana; Švačko, Vanja; Vukojević, Luka; Zečević, Vesna; Žagar, Mateo, 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine.
- Batistić, Tatjana, 1972. *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Belić, Aleksandar, 1859. *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*. Lingvistička ispitivanja, knj. 11. Beograd: Srpska akademija nauka.
- Benešić, Julije, 1939. *Gramatika jezika hrvatskoga ili srpskoga*. Varšava.
- Brabec, Ivan; Hraste, Mate; Živković, Sreten, ²1954. *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Broz, Ivan, 1893. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Kraljevska hrv.-slav.-dalm. Vlada.
- Broz, Ivan; Iveković, Franjo, 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta.
- Divković, Mirko, 1889. *Hrvatska sintaksa za školu*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare.
- Dulčić, Mihovil, ur. 1997. *Govorimo hrvatski, jezični savjeti*. Zagreb: Hrvatski radio i Naklada Naprijed d. d.
- Florschütz, Josip, ³1916. *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Zagreb.
- Ham, Sanda, 1995. Ōsijeka ili Osijéka. *Jezik*. 41/4: 103–106.
- Ham, Sanda, 2002. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hamm, Josip, 1967. *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*. Zagreb: Školska knjiga.

- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Vukojević, Luka, 2001. Odgovor na članak S. Babića „Polovica“ ili „polovina“ kao pitanje?. *Jezik*. 48/1: 37–39.
- Ivić, Milka, 1955.-1956. *Iz problematike padežnih vremenskih konstrukcija*. Južnoslovenski filolog, 31, str. 165–214.
- Ivić, Milka, 1957. *Jedno poglavlje iz gramatike našeg modernog jezika – sistem mesnih padeža*. Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, II, str. 145–158.
- Ivić, Milka, 1957.-1958. *Sistem predložkih konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku*. Južnoslovenski filolog, 22, knj. 1–4, Institut za srpski jezik, Beograd, str. 141–166.
- Ivić, Milka, 1983. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta.
- Kovačević, Miloš, 1988. *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost.
- Maretić, Tomo, 1910. *Jezik slavonskijeh pisaca, prilog istoričkoj gramatici hrvatskoj ili srpskoj*. Rad JAZU, 180, Zagreb, str. 146–233.
- Maretić, Tomo, 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom, Dopuna Broz-Ivekovićevu „Rječniku hrvatskoga jezika“*. Zagreb: JAZU.
- Maretić, Tomo, 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mažuranić, Antun, 1859. *Slovnica Hèrvatska*. Pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.
- Mlikota, Jadranka, 2011. Jezične značajke osječškoga *Branislava*, u: *Šokačka rič 8, Zbornik radova znanstvenoga skupa Slavonski dijalekt 2010*. Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, str. 351–372.
- Novak, Božidar, 2005. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
- Palić, Ismail, 2007. *Sintaksa i semantika načina*. Sarajevo: Naučna biblioteka Slovo.
- Pavešić, Slavko, ur., 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pranjković, Ivo, 2001. *Druga hrvatska skladnja, sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Raguž, Dragutin, 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Rišner, Vlasta, 2001. *Prijedlozi u djelima slavonskih književnika od 18. do 20. stoljeća*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Zagreb.
- Rišner, Vlasta, 2006. *Iz jezične prošlosti i sadašnjosti*. Osijek: Matica hrvatska Ogranak Osijek.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1880.-1976., knj. I-XXIII. Zagreb: JAZU.
- Rožić, Vatroslav, 1913. *Barbarizmi u hrvatskom jeziku*. Zagreb: tisak i naklada knjižare L. Hartmana.
- Silić, Josip, Pranjković, Ivo, 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

- Težak, Stjepko; Babić, Stjepan, ¹⁵2005. *Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Weber, Adolfo, 1859. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Beč.
- Weber, Adolfo, 1871. *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta*. Zagreb.
- Vinaj, Marina, 1998. *Povijest osječkih novina 1848.-1945., katalog izložbe*. Osijek: Muzej Slavonije Osijek.
- Stevanović, Mihajlo, 1961.-1962. Dativske sintagme s predlozima *prema* i *ka*, u: *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 4-5. Novi Sad, str. 319–322.

THE LINGUISTIC FEATURES OF OSIJEK NEWSPAPER NARODNA OBRANA

Summary

This paper describes the linguistic features of *Narodna obrana*, the Osijek daily newspaper founded in 1902, which has been given credit for laying the first real foundations of the national movement in Osijek. Since the turn of the century is marked by a shift of linguistic norms, the prepositional expressions of time show to which extent *Narodna obrana*, especially in the first years of its publication, had kept the linguistic features of Zagreb philological school. This is confirmed by the use of numerous temporal expressions that had been considered as ‘marked’ by the linguistic norm of Vuk Karadžić (expressions with the prepositions *kod* (‘by’), *k* (‘towards’), *prema* (‘towards’), *kroz* (‘through’), *pri* (‘at’), and prepositional instrumentals), and by not using certain temporal expressions which had been considered as correct by the Croatian followers of Vuk Karadžić (e.g. *od dan do dan* ‘from day to day’).

Key words: *Narodna obrana*, prepositional expressions, temporal meaning